

TONNY HANSEN

Tonny Hansen er født og opvokset på Frederiksbjerg i Aarhus. Han deler her erindringen om sin barndom i 40'erne, hvor minder om drengestreger, kulmanden, sluppen og spurvognene står klart – såvel som episoder fra besættelsen.

INGERSLEVS PLADS

60 år. Det vil sige, så hører du snart til ældste generation. Selv om du ikke føler dig sådan, og selv om du har din mor endnu og ikke har faet børnebørn endnu. Ja – så er det en uomtvistelig kendsgerning. Du hører efterhånden til ældste generation.

Ældste århusianske generation i verdens mindste storby. Hvorfor ikke kalde den verdens største landsby. Charmerende beskedenhed har altid givet større genlyd end pinligt storhedsvanvid.

Århus er god nok. Den næststørste by i et af verdens mindste lande. Det er da udmærket. Dit liv, dine oplevelser og dine minder afhænger kun af dig selv og de øjne, der ser. Om du bor på Manhattan i New York eller i et lerklinet skur ved

Nilens bred, er for den sags skyld uden betydning. Det er dig – dit sind – dine øjne – der ser, suger til sig og oplever.

Jeg husker specielt vintertiden i Århus på Ingerslevs Plads. Da var der ingen underjordisk garageanlæg; men kun to kæmpestore lysmaster midt på pladsen hvoromkring store snebunker altid var skovlet op. Og de var virkelig skovlet op eller skubbet op med sneskraber. Alligevel var der altid hvidt på pladsen af et tyndt lag sne. Dengang foregik snerydningen jo pr. håndkraft og op i lastbil eller hestevogn. Og man var ikke over det sådan lige med det samme. Snebunkerne omkring lysmasterne blev somme tider udhulet til snehuler. Og i de små baggårde og i skolegården var glidebaner et velkendt begreb.

KULMANDEN

Et helt specielt syn der står tydeligt for mig, er hestene. Store kraftige lysebrune heste, der står og puster hvide skyer ud gennem næseborene. Specielt kulmandens heste husker jeg og muleposen. Muleposen giver jo sig selv. En pose i sækkelærred spændt for mulen af hestene, så de kunne stå der og gumle rugbrød eller havre, medens kulmanden var nede i de til ejendommen knyttede kælderrum og aflevere den bestilte mængde kul, koks eller briketter.

Kulmanden var et datidens fænomen i sig selv. Møgbeskidt, krumbøjet og menneskesky. Sådan så han ud og menneskesky var hans adfærdsmønster. Hurtigt og gesvindt forsvandt han ned i den ene mørke kælderskakt efter den anden uden at veksle noget ord eller blik med eventuelle forbipasserende eller nødvendigt tilstedeværende købere. Kullene havde han i en stor pilefletskurv, der var slynget op på nakken. Hoved og skuldre var indhyllet i en bøddellignende kutte ud i ét for at hindre kulstøv i at trænge ind under tøjet.

Der er ingen tvivl om, at det at være kulmand var et hårdt og beskidt job i ordets bogstaveligste forstand. Så snavset og beskidt var han, at det helt sikkert har været medvirkende til, at han under udøvelsen af sit job skammede sig og derved kom til at virke menneskesky. Derimod udstrålede hans store prustende heste tillid og varme på en frostklar vinterdag.

Sluppen på vej gennem Dynkarken, 1932, Hammerschmidt Foto, Aarhus Stadsarkiv

SLUPPEN

Og netop nu ved fastelavnstid eller rettere fastelavnsmandag dukkede et andet fænomen op i de århusianske gader. Et rent Århus-fænomen som også havde noget med store brune heste at gøre. Og det var sluppen.

Sluppen var en stor shalup (redningsbåd) sat op på en hestetrukken fladvogn og bemanded med en admiral og otte musikere (læs: spillemænd), som så fastelavnsmandag af et firespand heste blev trukket gennem byens gader under stor festivitas og halløj. Ved siden af sluppen gik eller løb matroserne, og hver gang hele processionen standsede, spillede musikerne op til dans, fest og ballade, og matroserne greb de nærmeststående til en lystig runddans. Det var sjovt nok eller underligt nok mest os knægte – pigerne holdt sig væk. Det var

måske lidt for vildt eller underlødigt for dem. Eller de havde fået formaninger med hjemmefra.

Sluppen kørte en sådan trehundrede meter mellem hvert stop, og det var admiralen, der sad på kuskesædet ved siden af kusk, som bestemte, når der var stop. Så fløjtede han en høj, tydelig og skinger tone i sin fløjte – kusk standsede firespandet – musikerne spillede op, den samme korte melodi hver gang, og matroserne greb de nærmeststående tilskuere i hånden til runddans, og det var som oftest os knægte, der havde sørget for at stille os i nærheden. Odensegade og Ingerslevs Plads var faste dansestop, hvorefter sluppen forsvandt ind i den smalle men tæt beboede Montanagade. Forinden havde sluppen dog gjort det nødvendige stop ved pissoiret på Ingerslevs Boulevard, hvor hele mandskabet, admiral, kusk, musikere og matroser *måtte* ind og forrette deres nødtørft. Hvor der går noget ind, må der noget ud – og der gik faktisk en del ind.

Matroserne var folk nede fra havnen – søfolk og havnearbejdere. Og der blev fyldt godt på før og undervejs, så danselysten og humøret kunne være i top under hele turen gennem byen.

Formålet – ja, ud over og være underholdende var der faktisk et formål med slupoptoget. Og det var indsamling til fattige sømandsenker. Matroserne var nemlig udstyret med indsamlingsbøsser, som de kraftigt benyttede på spadsereturene mellem dansestoppe. Ja de løb endda op i opgangene, hvis de kunne se, der sad en venlig madam oppe på tredje sal, der godt ville give en skærv og måske en enkelt gibbernakker.

Desværre er såvel sluppen som den danske vinter degraderet til nostalgiske minder. Århus byråd nedlagde sluppen sidst i halvtredserne, og at vi ikke mere skal høre frostsneen knirke under fodsålerne, er besluttet af verdenssamfundet, der ikke vil stoppe drivhuseffekten ved at skrue ned for blusset.

HENRIK OG CARSTEN – BALLADEN MED JOHN

Vi var en fem-seks nogenlunde jævnaldrende drenge, der altid legede sammen. Og så var der Henrik og Carsten, der var et par år ældre og dukkede op en gang

imellem for at vise sig, vel især fordi de blandt deres jævnaldrende ikke var regnet for noget som helst. Henrik var den allerældste.

En dag havde de fat i John Voss ved de to små plæner foran Teknisk Skole. John skulle trynes med lammere, jordnødder og trælår og hele seancen blev afsluttet med et smart bagudrettet spark bagi. Efter Henrik skulle Carsten vise sig og selvfølgelig gennemføre samme program.

Vi troede alle, at John skabte sig, da han efter det afsluttende spark skrigende faldt om på gangfliserne, indtil vi så blodet, der væltede ud af hans højre ben ved lægmusklen. For at spare på sålerne gik vi med zinkbeslag under støvler og sko. Disse kunne blive slidt barberbladstynde og sidde løst og flagre i eet søm. Carsten, der var noget mindre end Henrik, havde uheldigvis sådan et siddende og stritte på hælen, da han skulle slutte af med det teknisk krævende spark bagi.

Det gav John en femten centimeter lang flænge ved lægmusklen og det blødte voldsomt. Det var en chokerende oplevelse at se sin bedste kammerat blive kørt bort i ambulance med udrykning.

Dengang var der to konkurrerende ambulancetjenester – Falck og Zonen.

LARS JELVED

De stod og ventede udenfor skakten i det grønne område midt i jernbaneterrænet, da vi én efter én kom missende ud i solflimmeret.

Vi var fire klassekammerater i 12-13-års alderen, de var 15-16 år og én mere. Det var ulige odds. Og der var ingen muligheder for flugt, da der var jernbanedæmninger på to af siderne, kanalen på den tredje og denne bande af større drenge på den fjerde. Jeg fremstammede spagt mit navn, da turen var kommet til mig. Efter mig var det Lars, som uheldigvis for ham sagde sit rigtige navn, ligesom vi andre havde gjort.

”Hvad hedder du så?”

”Lars”

“Ja – hva’ mer’ – du må vel have et efternavn”, råbte et par af de større drenge.

”Jelvin”, sagde Lars.

Der skete straks noget i de fremmede drenges opmærksomhed, da de hørte det, og situationen blev endnu mere anspændt.

”Hvad er din far”, spurgte de Lars.

”Skolelærer”, klynkede Lars i egen erkendelse af at have dummet sig.

”Hvor”

”På Fjordsgade”, sagde Lars, han havde opgivet.

I det samme fik Lars en kraftig lussing og en til på den anden side af hovedet. Alle de fremmede drenge skulle til for at give Lars, som nu var brudt grædende sammen, lussinger. Efter at have tildelt Lars endnu et par lussinger og lammere og bedt Lars hilse sin far, forsvandt de større drenge, og vi stod slukørede tilbage med en grædende og mørbanket Lars.

Dengang i halvtredserne brugte man spanskrøret i skolerne, nogle lærere mere end andre. Og vi vidste alle, at Lars’ far var én af dem, der endog brugte spanskrøret meget flittigt. Ja, han og de numser han havde tævet løs på da han var allerværst, var endda blevet afbilledet i Århus Stiftstidende. Det skete omkring 1952 eller 1953.

ROTTEKANALEN

”Så kommer I ud derindefra I satanste knægte”

”Og det skal være nu”.

”Kommer I ikke ud pudser vi hundene på jer”.

Derefter dyb tavshed fra det mørke hul i jernbanedæmningen, hvorfra stemmerne kom.

”Jensen – Slip hundene løs”

Lød det bryskt og med meget mandig stemme inde fra det sorte hul midt i den grønne jernbanedæmning.

”Hundenene”

”Hundenenene”.

Lød det nu med klare, frejdige drengestemmer. Og en tilfældigt forbilyttende kunne slappe af.

Inde i hullet – i Rottekanalen, som det spændende sted hed blandt drenge, stod vi på den smalle gangbro i buldermørket og råbte med fyndig, mandig røst. Herinde i skakten midt mellem kanalens to krumninger var der en helt speciel rumklang med højtalereffekt.

Rottekanalen var et spændende sted for os drenge. Det var en ca. 150 meter lang s-formet skakt i godt og vel mandshøjde, hvis man stod i vandet midt i det betonstøbte hvælvede rør, der ude i den ene side havde en smal gangbro. Herpå kunne man gå krumbøjet fra den ene ende af kanalen til den anden. Kanalen kom inde fra en grøn sænkning midt i den sydfra kommende jyske længdebane og gik gennem jernbanedæmningen for at lede en bæk ned til Århus å, der løber 200 meter derfra.

Yderligere 200 meter mod nord kommer længdebanen igen nu med retning nordpå efter at have været inde i Århus Centrum og vende på hovedbanegården. I dette smalle område mellem de to store jernbanedæmninger var der yderligere en skydebane, en bro over åen og en lille stærkt kuperet bøgeskov klemmt op i kilen, hvor de to jernbanelinjer mødtes inden Århus.

Havde vi gummistøvler på, kunne vi vælge at gå nede i bækken på det støbte betongulv; men det var nu mere spændende at løbe gennem skakten i gummisko og krum ryg på den smalle gangbro langs væggen.

Dengang hed det ikke kondisko, men gummisko. Nogle hurtige, lette sko i lærred med gummisåler og gummiforstærkning på snuderne. Det var en stor dag i maj, når årets nyindkøbte gummisko skulle på, og så var det sommer.

TOSSIG-WILLY

Det var altid en oplevelse, når Tossig-Willy kom forbi. Han var mindre begavet, talte et næsten uforståeligt gebrokkent dansk og boede nede omkring Jægergårdsgade et sted sammen med sin lige så dumme storebror og lillesøster, som vi aldrig så. Men Willy var et taknemmeligt offer blandt os drenge, og hvis labanen Carsten var i flokken, skulle han normalt vise sig.

En dag kom Willy ikke tilfældigt forbi i hvide skjorteærmer og et flot knaldrødt slips, som han stolt viste frem.

"Ja – det er da vel nok et flot slips, du har der", sagde Carsten, medens han med den ene hånd holdt slipset frem og kiggede beundrende på det, tog han sin dolk frem med den anden hånd og snittede slipset midtover. Willy stod stum og desorienteret foran hele flokken drejede så rundt og gik langsomt og slukøret tilbage mod Annagade.

SPORVOGNENE I AARHUS

Da jeg var dreng og ung blev Århus midtby serviceret af to sporvognslinjer – linje et og to. Fra banegården og nordpå kørte de i samme spor via Østbanetorv, Skovvejen og Tordenskjoldsgade til endestationen øverst på Trøjborg, hvor Nordre Ringgade og Dronning Margrethes vej mødes. I den sydlige bydel delte de sig ud på to spor fra Banegården. Linie 1 kørte op ad Bruunsgade, forbi Pauls Kirke og ned til endestationen ved Filtenborg plads, hvor sporvognsremisen også lå. Linie 2 kørte op til Frederiks alle, hen over Harald Jensens plads og ud til endestationen lige før Kongsvang.

Sporvognene var nogle store, tunge og støjende jernklodser i trafikken. Elektrisk drevne og usmidige i deres faste sporvej og deres store rektangulære anode eller var det katode op til ledningsnettet. Der var to vogne – forvognen og bivognen. Begge vogne var forsynet med en forperron og en bagperron, og mellem disse inde i selve vognen var passagersæderne anbragt på begge sider af en lang smal gang, hvor der ned fra loftet hang nogle solide sorte læderstropper til at gribe fat i for de stående. Selve sæderne var nogle stive eksemplarer af slagsen med sort slidstærkt læder på en simpel solid jemramme bøjet 90 grader mellem sæde og stoleryg. På for- og bagperronen var der en metalstang fra gulv til loft med holdegreb på midten for de stående. På bagperronen befandt vekselaugematen sig for veksling til lige penge. Den kunne veksle kroner og dalere ved hjælp af nogle messinggreb, som man skulle dreje på for at udløse vekslingen.

I bivognen huserede billetkontrolløren, som man betalte til med gangbar dansk mønt, som gik ned i hans sorte solide lædertaske, der hang over skulderen. Når

bivognen var klar, og der ingen passagerer var på vej ind eller ud, gav bivognskonduktøren klarsignal til vognstyrreren ved hjælp af et kraftigt ryk i en læderledning, der hang oppe i loftet og udløste en klar og tydelig bjældeklang.

I forvognen var der vognstyrreren, som holdt øje med ind- og udstigning ved hjælp af sidespejle, og som man betalte til ved udstigningen. Med begge fødder i gulvkontakt halvt stod halvt sad han på en jernstolpe med en sort sadel ovenpå. Han styrede sporvognen ved hjælp af et lodret stående håndtag, der via en jernvinkel gik ned til et tandhjul, der lukkede af og op for strømtilførslen. Til højre for ham var der i hoftehøjde anbragt sådan et lille glasakvarie med metalhjørner og metalindkast øverst og udløsningsklap nederst. De indkastede mønter lå så der i glasakvariet et kort øjeblik, indtil vognstyrreren havde konstateret, at der var penge nok, hvorefter han udløste klappen nederst.

Det skete ind imellem specielt i svingene at anoden gik ud af kontakt med ledningsnettet og sporvognen derved mistede strømforsyningen. I sådanne situationer kunne man se vognstyrreren stå ude på kørebanen og ved hjælp af et snoretræk forsøge at få anoden rykket på plads igen. I særligt drilagtige situationer måtte han helt op af på taget af sporvognen og stå.

Nej, sporvognene var nogle stive og støjende bæster i trafikken. I de mange sving, der egentlig var for skarpe til at jernhjulene let og ubesværet kunne dreje rundt, hylede og peb det, når hjulene gik hårdt mod sporene.

KØRE SORT

Jeg indrømmer det, jeg har kørt sort en enkelt gang som dreng, og jeg tog endda mine tre søskende med i det.

Jeg var storebror i familien og havde haft mine tre søskende med nede i byen. Vi havde faet penge med hjemmefra til sporvognen. Ud gennem Frederiks Allé og op gennem de Mezas vej havde mine fæle tanker fæstnet sig så meget, at de på Harald Jensens plads udmøntede sig i handling.

Vi var i forvognen helt ude bagerst på bagperronen, hvor indstigningen er. Ved stoppestedet på Harald Jensens plads snød vi os fra at betale ved at løbe ud ad indstigningsdøren. Vognstyreren var helt ude af forvognen og stod og skældte og smelte på stoppesteds-hellen, medens vi drøuede omkring hjørnet ved Max Müllers gade og ned i den første kælder lige ved siden af slikforretningen.

Da vi ikke havde holdt øje med, om vognstyreren løb efter os, gemte vi os allerinderst i den sorte kældergang. Her var det, at min ene søster tissede i bukserne af skræk. Kort efter stod vi nede i kælderen hos slikmutter i Max Mullers gade.

Men det er også den eneste gang, jeg har kørt sort. I dag er det næsten blevet et begreb begrundet i, at det er nemmere at snyde og at konsekvenserne er så få og små.

PÅ CYKEL PÅ STRØGET

På cykel ned gennem strøget var en livsfarlig sag.

Det var de store, tunge og klodsede sporvogne, der gjorde det livsfarligt.

I højre side over mod Salling og Sjørup Jørgensen var der simpelthen ingen plads mellem sporvognen og fortovskantstenen. Sporvognen kørte så tæt på fortovet, at gående skulle være sig for at gå yderst på fortovet.

Det var en yndet sport for vognstyreren at jage cyklister, som tilmed skulle passe på ikke at køre i sporet, foran sig ned gennem strøget mod domkirken.

ONKEL NICK OG OLIEMØLLEN

Min onkel Nick arbejdede på Oliemøllen under krigen.

Han var en god og spændende fortæller, og jeg kan huske hans ikke kedelige beretning fra den dag, englænderne bombede Oliemøllen på Århus havn.

Han stod ved et af de kæmpestore vinduer over mod slagteriet, da flybomberne faldt. Et af de velkendte fabriksvinduer som var sammensat af masser af småvinduer via tynde jernvinduesrammer.

“Luften var fyldt med glassplinter”, sagde han, “og alt tøjet blev flået af mig. Det eneste jeg havde på var en smal vinduesramme som halskæde”.

Englænderne bombede Oliemøllen den 3.august 1941.

Og min onkel Nick Toftdal fik senere grøntforretning på Trøjborg på hjørnet af Tordenskjoldsgade og Herluf Trolles gade.

SABOTAGE PÅ AARHUS STADION

En nat blev vi vækket af nogle hule drøn ude fra skoven. Og jeg mener vi alle min far og mor og jeg var henne i vinduet, og vi kunne se lysskæret mod himlen bag Teknisk skole og Fjordsgades Skole.

Det var Århus Stadion, der blev saboteret. Her havde tyskerne opmagasinering af især madrasser i den ene af hallerne.

År senere fik jeg af min klassekammerat Eigil Jensen, der var søn af slagter Jensen på hjørnet af Ingerslevs Plads og Montanagade at vide, at nogle unge mænd, der kom i huset overfor hos købmand Winther og hans dejlige datter Ellen Winther, var stærkt involverede i et eller andet.

Stadion blev saboteret natten til den 27.marts, 1943.

Ellen Winther blev senere sangerinde og gift med Hans Jørgen Lemboum (politiker og forfatt.)

4. JULI KATASTROFEN

Vi havde kolonihave på Langenæs, og var naturligt derude denne skønne sommerdag. Min far var på arbejde.

Jeg husker, jeg stod øverst på en lille trætrappestige og fik øje på eksplosionsskyen mod den blå sommerhimmel, før end jeg og min nu tilkaldte mor hørte eksplosionen. Og der kom mange eksplosioner. En otte, ni stykker i kædereaktion lige efter hinanden. Eksplosionsskyerne og bragene blev efterhånden mindre og mindre. De kom inde fra byen, og min mor var meget urolig, da hun syntes eksplosionsskyerne kunne passe på arresten (Tinghuset), hvor min far var på arbejde som fængselsbetjent. De havde helt sikkert talt sammen om, at arresten kunne være en udsat arbejdsplads, og et godt mål for en sabotageaktion for at befri de af tyskerne anbragte modstandsfolk.

Det var den værste eksplosion i Århus under krigen og fik hurtigt navnet 4. juli katastrofen.

I dagene derefter gik snakken.

Det skulle have været en kasse ammunition af mindre kaliber, der var blevet tabt under losningen af tysk ammunition fra tog til skib bestemt for Norge, hvor tyskerne mødte betydelig modstand. Denne tabte kasse skulle så have forårsaget en kædereaktion med detonationer af betydeligt kraftigere sprængstof.

Men byen var rystet i sin grundvold over eksplosionen og de mange døde og sårede, og at det i sandhed nu var gået op for alle, hvilke kræfter der er i sådan noget skidt, som måske dagligt bliver fragtet gennem byen.

Men det var grufulde historier, der hørtes, om afrevne hænder, der lå og flød rundt ned i vandet ved bassin IV's kornpier. Men at eksplosionerne har været voldsomme, er der ingen tvivl om. Det bevidnes af det sorte og forvredne stykke lægterdørk, som jeg senere så på et af journalistkontorene på Århus Stiftstidende, hvor det havde banket sig vej helt ind på hans hyggelige kontor. Og det bevidnes af mine forældres venner fra Frederiksgade, hvor der igennem naboejendommens tag var kommet susende et godt og kraftigt stykke ankerkæde.

BEFRIELSEN

Vi sad ved vinduet i stuen ud mod Ingerslevs Plads.

Det var en skøn forårsaften omkring klokken atten først i maj måned. Der var noget særligt i luften denne aften, har jeg altid følt.

Måske indbildning.

Måske *var* det virkeligt årets første lune seneftermiddag.

Under alle omstændigheder udstrålede de voksne en særlig aura i disse dage, hvor tyskerne havde kapituleret i Berlin, og alle vidste befrielsen var nær.

Da – bedst som vi sidder der og ligesom venter på det – kommer min faster Anna løbende op af Ingerslevs Boulevard og ud i sollyset på Ingerslevs Plads viftende med et dannebrogflag i hånden. Da vi åbner vinduet, hører vi hun råber:

“Tyskerne har kapituleret”

“Tyskerne har kapituleret”

UHELDET PÅ GODSBANEGÅRDEN

Det var godt et par måneder efter krigen, da vi i middagsheden en rigtig varm sommerdag sad i bare arme og ben på opgangens trappesten. Gukke og jeg. Små mennesker, små børn, der sammen med deres forældre ikke mindst, nød denne sommer efter de fem forbandede år.

Men en ny fumlen med sprængfarlig ammunition skulle for anden gang i Århus ødelægge en bagende varm julisommerdag. De dumpe, magtfulde eksplosioner kom sådan en dag som en ulv i fåreklæder og rev fuldstændig den nysindfundne tro på fremtiden op med rod. Det var et chok, og bekymrede mødre måtte igen hen til vinduet og kalde ungerne ind.

Bragene var ikke så høje, men varslede på foruroligende måde voldsom energi, som straks forårsagede, at de fleste åbentstående vinduer på Ingerslevs Plads splintredes. Selv blev jeg ramt af et mindre sylespidst glasskår, der borede sig

lidt ind i underarmen. Ikke nogen stor rift men jeg kunne dog stolt fremvise et lille ar i nogle år derefter.

Uheldet på Godsbanegården skete 14. juli 1945.

HAMMERSCHMIDTS KLICHÉ FABRIK

Efter endt skolegang kom jeg i lære som retouchør på Hammerschmidts Kliché Fabrik i Sønderallé ved Reginakrydset.

Den gamle svend, som jeg var i lære under, var ungkarl og hed Sørensen. Han havde en lille velplejet nu grå moustache à la Hitler og kom nede fra Horsenseggen et sted. Han elskede en bestemt historie dernedefra om hans søster, hvori pointen var, at vokalerne i stednavnene Søøvind, Huundslund og Geedved blev trukket særlig langt ud. Jeg fandt aldrig rigtig ud af den.

Han yndede også at fortælle om en tidligere kollega, en allerede dengang afgået retouchørsvend, som sendte yngste lærling ud at blødgøre toiletpapir, inden han selv skulle derud. Først efter flere nulreture i lærlingens hænder blev toiletpapirets konsistens godkendt, og Ib Jørgensen, som svenden hed, forsvandt bag den lukkede toiletdør.

Jeg kan også huske, at Sørensen var blevet vækket efter Schallburgtageaktionen i Guldsmedgade, og stod helt henne ved domkirken på grund af varmen. Mordbranden krævede så meget ilt, at papir og andet gadeskidt helt omme fra Bispetorv blev suget tværs over Store Torv og ind i ildinfernoet bag Lille Torv.

Schallburgtage branden i Guldsmedgade var om natten til den 22. februar 1945.